

УДК 347.122:339.923

Г.С. Фединяк

ЗАСТОСУВАННЯ ДО ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ КАТЕГОРІЇ “ЦИВІЛЬНА ПРАВОСУБ’ЄКТНІСТЬ”

Категорія “цивільна правосуб’єктність” неодноразово досліджувалася ученими різних держав. Вона притаманна різним суб’єктам права. Проте до сьогодні актуальність дослідження цього поняття є важливим для цивільного права усіх держав світу. Адже, традиційно, крім фізичних і юридичних осіб, зазначена категорія може бути притаманна й іншим утворенням. Зокрема, мова йде про транснаціональні корпорації (далі: ТНК).

У численних публікаціях автора цієї статті досліджувалися ТНК з точки зору їх юридичної природи [1]. Зрештою можна констатувати, що юридична природа ТНК передбачає вияв її правосуб’єктності. Сама ж категорія “цивільна правосуб’єктність” є необхідною для учасників цивільних правовідносин [2].

Як зазначалося, питаннями, пов’язаними з дослідженням категорії “цивільна правосуб’єктність”, займався чимало учених. Серед них С. М. Братусь, Ю. К. Толстой, Р. О. Халфіна. В сучасний період – це А. Ю. Якімов, І. П. Грешніков, В. А. Лаптев та інші учені. Проте майже не звертається увага на притаманність категорії “цивільна правосуб’єктність” об’єднанням юридичних осіб. Зовсім не досліджувалося це поняття стосовно ТНК. Отже, вчені, які займаються питаннями взаємовідносин індивідів у суспільстві й аналізом можливостей застосування до цих відносин правових норм, часто звертаються до характеристики категорії “правосуб’єктність”.

Виходячи із зазначеного цілями статті є: 1) потреба з’ясувати наявність у ТНК цивільної правосуб’єктності; 2) з’ясувати підстави виникнення у ТНК цивільної правосуб’єктності; 3) вияснити в загальних рисах обсяг цієї правосуб’єктності; 4) з’ясувати юридичні підстави виникнення цивільної правосуб’єктності у ТНК за законодавством України.

Звертаючись до аналізу юридичної літератури, можна констатувати наступне. Вчений В. С. Нерсесянц розглядав правосуб’єктність як певний критерій, що визначає свободу індивіда в суспільних відносинах [3]. В загальнотеоретичному аспекті правосуб’єктністю вважають здатність фізичних і юридичних осіб у встановленому порядку бути суб’єктами права. У науковій літературі сутність правосуб’єктності визначають також як наявність таких юридично значимих характеристик, володіння якими робить реальну (персонально індивідуалізовану) особу володільцем того чи іншого правового положення [4]. При цьому юристи неоднозначно трактують поняття “правове положення особи”. Не усі з них навіть використовують зазначене поняття, а вказують на існування різних видів юридичного статусу особи (комплексу її суб’єктивних прав та юридичних обов’язків). Йдеться про загальний, спеціальний та індивідуальний правовий статус. Різниця у статусах, на думку цих вчених, полягає у притаманності особі або основних (конституційних) прав і обов’язків; або особливих, своєрідних

(додаткових); або прав і обов'язків окремої персоніфікованої особи, які вона має на даний час [5].

Деякі вчені підмінюють поняття “правове положення особи” поняттям “правовий статус”, а іноді навіть поняттям “правосуб'єктність” [6]. Вважаємо за необхідне розмежовувати вказані поняття, на що звертали увагу Р. О. Халфіна, С. С. Алексєєв [7], деякі інші вчені, у тому числі у сучасних працях [8]. Таким чином, правовий статус слід асоціювати з стабільним правовим станом суб'єкта, а правове положення – з постійно змінюваною сукупністю прав і обов'язків особи, обумовленою її вступом у ті чи інші правовідносини.

У цій статті мова йтиме не в цілому про правовий статус ТНК чи їх учасників, а тільки про ТНК як учасників цивільно-правових договорів з приймаючою державою.

Питання цивільної правосуб'єктності юридичних осіб досліджувалися досить часто [9], наприклад, у контексті аналізу їх правової природи [10]. Переважно наукові праці відображають традиційний цивілістичний підхід, відповідно до якого тільки юридичні особи визнаються колективними суб'єктами цивільних правовідносин. Проте вчені аналізують і правосуб'єктність об'єднань юридичних осіб і осіб без такого статусу. Наприклад, одна з монографій науковців України присвячена особливій правовій природі правосуб'єктності ПФГ [11]. Правосуб'єктність підприємницьких об'єднань визнають й інші вчені України: В. К. Мамутов, А. Г. Бобкова [12].

Існування правосуб'єктності у об'єднань обговорюється не тільки у юридичній науці. Судовій практиці також відомі випадки, коли за об'єднанням визнавалася самостійна правосуб'єктність. Так, у рішенні зовнішньоторговельної арбітражної комісії по справі за позовом ізраїльської фірми “Джордан інвестмент лтд” проти всесоюзного об'єднання “Союзнафтоекспорт” об'єднання визнавалося таким, що мало самостійну правосуб'єктність [13]. Тому, цитуючи іноземного вченого М. Діспекса (M. Despraх), М. І. Кулагін правильно вказує, що саме об'єктивні причини змусили судову практику і законодавця все частіше враховувати фактичну залежність однієї компанії від іншої [14].

Частина науковців є менш категоричною у своїх твердженнях. Так, на думку А. В. Лаптева, майже завжди, іноді з застереженнями, можна вказувати на правосуб'єктність підприємницьких об'єднань [15]. На думку І. С. Шиткіної, підприємницьким об'єднанням: холдингам, ФПГ притаманна часткова (неповна) правосуб'єктність або ж вони є суб'єктами права в окремих, урегульованих нормами галузевих відносинах [16]. Частково правосуб'єктними ФПГ вважає М. І. Михайлов [17]. Зрештою можна констатувати, що частина вчених визнає за об'єднаннями притаманність правосуб'єктності – повної або, переважно, часткової. Йдеться, насамперед, про цивільну правосуб'єктність, бо юридичні особи – учасники об'єднань, є категорією цивільного права [18].

У юридичній науці традиційно вказується на взаємозв'язок понять “правосуб'єктність” і “суб'єкт права”. Так, наприклад, М. Н. Марченко вважає правосуб'єктністю особливу юридичну якість, чи властивість, яка дозволяє особі чи організації стати суб'єктом права [19]. Якщо ТНК, як сукупність осіб, володіє

цивільною правосуб'єктністю, то можна стверджувати, що ТНК є суб'єктом цивільного права.

Автор цієї статті у попередніх своїх дослідженнях дійшов висновку, що ТНК складаються з учасників з притаманною їм економічною та/чи фінансовою єдністю, особливими зв'язками (акції, договір підпорядкування, управлінський контроль) або певними способами залежності учасників (наприклад, особлива система прийняття рішень). Вважаємо, що ТНК володіють цивільною правосуб'єктністю, оскільки їх учасникам притаманна цивільна правосуб'єктність. Вони, як нами досліджено, використовують адміністративні акти та/чи приватноправові договори для організації об'єднання. На думку автора дисертації, цього достатньо для передання частини цивільної правосуб'єктності об'єднанню, що іменується ТНК.

Якщо ж учасниками ТНК є компанії, які за законодавством держави їх заснування не мають статусу юридичної особи, але їх цивільна правосуб'єктність визначається цим законодавством, то це означає, що вони можуть також передати частину цивільної правосуб'єктності об'єднанню. Так само об'єднання можуть уповноважувати на вчинення певних правочинів їх учасників. У цьому контексті видається правильним твердження, висловлене у юридичній літературі про те, що учасниками цивільних правовідносин повинні бути самостійні суб'єкти (або, у крайньому випадку, самостійні в питаннях участі у цивільному обігу) [20].

Таким чином, коло осіб, які володіють цивільною правосуб'єктністю, розширюється, зокрема, за рахунок ТНК. До речі, поступова зміна підходів до визначення кола суб'єктів правовідносин дуже чітко виявляється у міжнародному праві [21].

На користь визнання за ТНК цивільної правосуб'єктності свідчать також деякі нормативно-правові акти. Не аналізуючи детально джерела права саме тут, все ж слід вказати, що, наприклад, ч. 1 ст. 3 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16 квітня 1991 р. визнавала суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не вважалися юридичними особами згідно з законами України, але з постійним місцезнаходженням на території України і яким цивільно-правовими законами України не було заборонено здійснювати господарську діяльність [22].

Закон України "Про угоди про розподіл продукції" від 14 вересня 1999 р. [23] передбачає, що інвестором може бути об'єднання юридичних осіб, що створене в Україні чи за її межами (ч. 2 ст. 5), яке не є юридичною особою (ч. 3 ст. 5). Оскільки інвестор володіє цивільною правосуб'єктністю (наприклад, у ч. 3 ст. 5 зазначено принцип солідарної відповідальності по зобов'язаннях, передбачених угодою про розподіл продукції, який використовується у цивільному праві), а ТНК може бути об'єднанням юридичних осіб без утворення юридичної особи, то слід визнати за ТНК наявність цивільної правосуб'єктності. Підсилює зазначений висновок вимога, передбачена ч. 3 ст. 2 Закону, де, зокрема, вказано на визначення прав та обов'язків сторін угоди про розподіл продукції цивільним законодавством України.

Отже, законодавство України передбачало й передбачає наявність у ТНК цивільної правосуб'єктності, не вказуючи при цьому на самі ТНК. Спеціальне законодавство може передбачати цивільну правосуб'єктність ТНК як учасника договорів з приймаючою державою.

Визнано, що Конвенція “Про кодекс поведінки лінійних конференцій” від 6 квітня 1974 р. є актом, який регулює діяльність ТНК. Відповідно до ч. 2 ст. 1 Конвенції членство у конференції визначається на підставі поданої заяви. Вона є юридичним документом, що підтверджує передання частини цивільної правосуб'єктності заявником самій конференції. Зокрема, це торкається угод про лояльність, які запроваджують і застосовують члени конференції стосовно вантажовідправників (ст. 7).

Про передання заявником частини повноважень конференції свідчить й передбачення ст. 5 Конвенції заходів саморегулювання. Ці заходи виявляються у формулюванні конференцією переліку дій, які слід вважати зловживаннями та/чи порушеннями конференційної угоди [24].

Законодавство іноземних держав також може містити норми, які вказують на існування правосуб'єктності підприємницьких об'єднань без статусу юридичної особи. Так, відповідно до п. 2 ст. 4 Федерального закону “Про інвестиційну діяльність у Російській Федерації, яка здійснюється у формі капітальних вкладень” від 25 лютого 1999 р. об'єднання юридичних осіб вважається суб'єктом інвестиційної діяльності [25].

Отже, цивільна правосуб'єктність у ТНК зумовлена наявністю відповідних норм національного законодавства або міжнародних договорів. Як вказує В.С. Єм, правосуб'єктність становить собою право загального типу, забезпечене державою матеріальними і юридичними гарантіями [26]. Зазначені акти й становлять юридичні гарантії правосуб'єктності ТНК.

У зв'язку з твердженням про те, що ТНК притаманна цивільна правосуб'єктність в силу закону, акта міжнародного права чи в силу існування певної форми відносин між учасниками ТНК, виникає питання про зміст поняття цивільної правосуб'єктності. Вчені завжди звертаються до його аналізу, досліджуючи проблеми правосуб'єктності певної категорії осіб [27].

Завершуючи аналіз категорії “цивільна правосуб'єктність” стосовно ТНК можна дійти таких висновків.

1. Коло осіб, які володіють цивільною правосуб'єктністю, розширюється за рахунок ТНК. Їх цивільна правосуб'єктність є частковою. Юридичними підставами її наявності є національне законодавство або норми міжнародних договорів.

2. Цивільна правосуб'єктність ТНК може виникати також внаслідок передання їм частини цивільної правосуб'єктності: а) юридичними особами; б) особами, що не визнаються законодавством держави юридичними, але які наділені такими правами і обов'язками національним законодавством. У цих випадках ТНК притаманний певний обсяг цивільної правосуб'єктності. Поняття “певний обсяг” означає її наявність у певних сферах, у тому числі й у галузі договірних відносин.

3. Законодавство України передбачає наявність у ТНК цивільної правосуб'єктності у сфері договірних відносин з приймаючою державою.

4. Зміст категорії “цивільна правосуб'єктність” стосовно ТНК має менший обсяг, ніж зміст цієї категорії, застосовуваної до юридичних осіб.

У одній статті неможливо розкрити усі сторони питання про притаманність ТНК категорії “цивільна правосуб'єктність”. Тому особливостям її прояву будуть присвячені подальші публікації автора.

Література

1. Фединяк Г.С. Цивільно-правова природа транснаціональних корпорацій та їх договорів з приймаючою державою / Г.С. Фединяк. – К. : Атіка, 2008. – 344 с.; Фединяк Г.С. Правосуб'єктність транснаціональних корпорацій у час глобалізаційних процесів (аспекти міжнародного права та міжнародного приватного права) / Г.С. Фединяк. – К. : Атіка, 2007. – 200 с.
2. Чернолуцький Р.В. Проблеми правосуб'єктності осіб у колізійному праві України: автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. – Одеса, 2006. – 20 с.
3. Нерсесянц С.В. Философия права / С.В. Нерсесянц. – М., 1998. – С. 17, 20.
4. Якимов А.Ю. Статус субъекта права (теоретические вопросы) / А.Ю. Якимов // Государство и право. – 2003. – № 4. – С. 5-10.
5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович. – 5-е вид., зі змін. – К. : Атіка, 2001. – С. 80.
6. Нерсесянц С.В. Общая теория права и государства / С.В. Нерсесянц. – М., 1999. – С. 512; Поляков А.В. Общая теория права / А.В. Поляков – СПб., 1997. – С. 558.
7. Алексеев С.С. Общая теория права / С.С. Алексеев. – Т. 2. – М., 1982. – С. 142-143; Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении / Р.О. Халфина. – М., 1974. – С. 123-126.
8. Якимов А.Ю. Статус субъекта права (теоретические вопросы) / А.Ю. Якимов // Государство и право. – 2003. – № 4. – С. 7.
9. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права / С.Н. Братусь. – М., 1950. – С. 5-7; Толстой Ю.К. К теории правоотношения. / Ю.К. Толстой. – Л., 1959. – С. 10-12; Советское гражданское право / [В.Ф. Маслова, А.А. Пушкина, М.И. Бару] – 2-е изд., перераб. и доп. – Ч. 1. – К. : Вища школа, 1983. – С. 137-140; Фролов В.Д. Правочиноздатність юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України (цивільстичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук. – Одеса, 2004. – 212 с.; Слугин А.А. Гражданская правосубъектность юридических лиц : дисс. ... на соискание научной степени канд. юрид. наук. – Краснодар, 2003.
10. Грешников И.П. Субъекты гражданского права: юридическое лицо в праве и законодательстве / И.П. Грешников. – СПб : Юрид. центр Пресс, 2002. – 331 с.
11. Правові проблеми створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні / [Антипов В.І., Безух О.В., Галаянтич М.К. та ін.] ; за ред. М.К. Галаянтича. – К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва, 2005. – С. 2.
12. Лаптев В.В. Правовое положение промышленных производственных объединений / Лаптев В.В. – М., 1978. – С. 87.
13. Жерлицин Б.И. Судебные прецеденты в международном частном праве / Жерлицин Б.И., Конопацкая Т.В. – Мн. : Веды, 1998. – С. 83.
14. Кулагин М.И. Государственно-монополистический капитализм и юридическое лицо : избранные труды / М.И. Кулагин. – М. : Статут, 1997. – С. 141.
15. Лаптев В.А. Правосубъектность предпринимательских объединений : дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 86.
16. Шиткина И.С. Холдинги: правовое регулирование и корпоративное управление / И.С. Шиткина. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – С. 33.
17. Михайлов Н.И. О финансово-промышленных группах : научно-практический комментарий к Федеральному закону (постатейный). – М., 2004. – С. 32.
18. Суханов Е.А. Юридические лица как участники гражданских правоотношений // Гражданское право / Отв. ред. Е.А.Суханов. – Т. 1. – М., 1998. – С. 171.
19. Марченко М.Н. Теория государства и права / М.Н. Марченко. – 2-е изд. – М., 2004. – С. 592.
20. Бараненков В.В. Понятие юридического лица в современном гражданском праве России / В.В. Бараненков // Государство и право. – 2003. – № 11. – С. 55.

21. Боер В.М. Интегрированная структура как квазисубъект права // Шестая научная сессия аспирантов ГУАП : сб. докладов. В 2 ч. – СПб., 2003. – Ч. 2. Гуманитарные науки. – 2003. – С. 166; Фединак Г.С. Правосуб'єктність транснаціональних корпорацій у час глобалізаційних процесів (аспекти міжнародного права та міжнародного приватного права) / Г.С. Фединак. – К. : Атіка, 2007. – С.107-118.
22. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
23. Про угоди про розподіл продукції : Закон України від 14 вересня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 44. – Ст. 391.
24. Конвенция о Кодексе поведения линейных конференций от 6 апреля 1974 г. // Международное частное право / Авт. сост.: Н.Ю. Ерпылева, М.В. Касенова. – М. : Омега-Л, 2008. – Кн. 2. – 2008. – С. 489-496.
25. Об инвестиционной деятельности в Российской Федерации, осуществляемой в форме капитальных вложений : Федеральный Закон РФ от 25 февраля 1999 г. // Собрание законов РФ. – 1999. – № 9. – Ст. 1096.
26. Ем В.С. Понятие, содержание и виды гражданских правоотношений // Гражданское право / Отв. ред. Е.А. Суханов. – 3-е изд., перераб. и доп. – Т. 1. – М., 2004. – С. 125.
27. Ременяк С.Я. Відшкодування шкоди, завдані малолітніми особами за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. – Одеса, 2007. – С. 34-40; Веберс Я.Р. Правосуб'єктність громадян в радянському громадянському та родинному праві / Я.Р. Веберс. – Рига, 1976. – С. 22-24; Телюкіна М.В. Внешнее управление и проблема правосубъектности юридических лиц / М.В. Телюкіна // Юридический мир. – 1997. – № 12.

УДК 343.9.01(477)

А.А. Березовський

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Злочинність та заходи кримінально-правового впливу на злочинність є взаємопов'язаними явищами соціальної дійсності, що обумовлюються комплексом політичних, моральними та інших факторів. Кількісні та якісні характеристики злочинності багато в чому визначають зміст та характер заходів кримінально-правового впливу. Кримінально-правові заходи, у свою чергу, за своїм функціональним призначенням, покликані вчиняти визначальний вплив на генезис злочинності. Тому, дослідження сучасних тенденцій злочинності має важливе теоретичне та практичне значення, є актуальним напрямом кримінологічних досліджень.

Наведені фактори зумовили мету роботи – визначення сучасних тенденцій злочинності в Україні. Робота виконана в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права на тему: “Кримінологічне дослідження системи кримінальної юстиції”.

Кримінологічне вивчення злочинності в Україні здійснювали: І.М. Даншин, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, В.О. Меркулова, Н.А. Мирошніченко, П.П. Михайленко, В.О. Туляков, В.І. Шахун та ін. вчені. Разом з цим, певні аспекти проблематики потребують подальшого поглибленого дослідження.

У 2001 р. рівень зареєстрованої злочинності склав 503 676 злочинів, у 2002 р. – 450 661 злочин, у 2003 р. – 556 351 злочин, у 2004 р. – 520 100 злочинів, у 2005 р. – 485 700, у 2006 р. – 420900 злочинів.